

Серафим Шолаја

(Пађени , Далмација, 1800 – Мостар, 1853)

Чланак „Манастир Житомислиће у Херцеговини или Задужбина Милирадовића“ серафима Шолаје, објављен у *Српско-далматинском магазину* за 1846. годину, наставља, са једне стране, Вуков рад на описивању наших манастира, а, са друге, претходи читавом низу истоветних описа који ће услиједити послије њега; нарочит процват ове књижевне врсте (у којој се преплићу историја, легенда, предање и новелистичка проза) десиће се са појавом периодичних публикација у БиХ, одмах по аустроугарској окупацији.

Манастир Житомислиће у Херцеговини или Задужбина Милирадовића¹⁰¹

Кад се човјек упути из Мостара, из поглавите вароши херцеговачке, у којој везир и владика – Митрополит херцеговачки – своју столицу имају, и кроз коју посред-среде Неретва тече, а преко Неретве лежи онај знаменити, на једно око мост, који и с једне и с друге стране по једну кулу има, у којој турска стража увијек стоји, гдје и ријека Радобоља, која до 80 витлова млински[х] и њеколико ступа, што дебело сукно ваљају, окреће, у Неретву слива се: – кад, велим, човјек, из ове вароши упути се у манастир Житомислиће, иде се најпре између два брда, од који оно од истока зове се Столац, а од запада Хум, преко једнога дугачкога и равнога поља за два читава сата до Буне воде... Ту је садашњи везир Ризванбеговић пређе њеколико година свој двор начинио, и једну прекрасну увеселителну башту насадио, која се слободно са италијанскимa успоредити може. Ова ријека извире испод самога града Благаја, у ком је херцег Стјепан пребивао, из високи, грдни, стрмени стијена, у којим се орлови легу, и осим споменутога моста, има још три мање ћуприје старе, све три од камена сазидане.

¹⁰¹ *Српско-далматински магазин, љубитељ просвјете и народног језика за годину 1846*, књ. XI, Задар, 1846: 134-143. Овај Шолајин љетопис преузет је из хрестоматије Милоша Окуке, *Појања и казивања у скрбна и бесудна времена* (нав. издање), стр. 428-432.

Од ђуприје иде се крај воде Буне мало по равници, па одма затим мора се чељаде пењати грубим и рђавим путем уз брдо Градину, а кад се преко Градине пређе, долази се до саме воде Неретве, која испод брда Цернице тече, од кога мјеста до монастирске границе има пута још пол сата, све покрај воде, и онда ти се пред очима укаже једно подугачко поље монастирско, које се сат и пô хода протеже, у ком најпре наћи ћеш кулу Кузманову, мало подаље кулу Љољину, који су и једни и други монастирски кметови, из породице Милорадовића; у трећој кули стоји остава монастирска. Више манастира има брдо Вр'до¹⁰² гдје су двије куће кметова монастирски, који се Сјерани зову.

Испод куће Сјеранови, из Врдола извире жива вода, која је доведена каналом испод земље и на двије чесме у манастиру точи. Овај канал учињен је ваљда још онда кад и манастир, но био се покварио, и тако је монастирцима потреба била чак из Неретве воду носити. Најпослије, прије 50 година, Христофор Паликућа желећи канал обновити отиде у Сарајево Аци-Јови Вуковићу, рођеном Мостарцу, и од њега као од родољубивог и богатог патриота испроси милостињу, с којом чункове погради и воду опет у ограду монстирску доведе, која се и данас находи здрава. Од врела до чесме нема више него један четврт сата.

- 1) Манастир Житомислиће, храм св. Благовјештенија, који је најпре био у кадилуку Благајском, затим Столачком, мало доцније Почитељском, пак сад опет у кадилу Столачком, лежи код Неретве, по подножју брда Врдола, а испод њега пружа се речена равница у којој роди пшеница и кукуруз, јер је земља одвећ плодна и прекрасна: покрај брда насађени су виногради и њеколико стабала маслина. Као њеку ријеткост и особиту стародревност треба ту видити један дуб, или раст у гробљу, који је толико дебео да му се тешко раван у Херцеговини наћи може, а заиста, [тамо гдје] се гране дијеле, израстла је једна смоква, која је прилично и узвисила и одебљала, и тако се овдје као пословица рећи може, да на расту смокве расту. Из овога би се и то закључити могло, да је овдје у њеко време шума и дубрава била, која је у посљедству времена, ето, сасвим искрчена и очишћена.

¹⁰² Вр'до - Врхдо

Манастир је ограђен унаоколо зидом, као обично фрушкогорски манастири, и унутра се кроз двоја врата улази, једна са стране сјеверне, а друга с јужне. Црква је насред-среде у порти, и око ње се обилазити може. Границе, дакле, манастирске јесу: од запада ријека Неретва, од истока врхови брда, која га окружују, од сјевера пут главни, који води с брда Губавице преко мале равнице Церничке к Неретви, од подне брдо Биволац, испод кога се налази село Драчево, у ком манастирски кметови Гаћићи живе.

(...) Од врела до манастирске границе Неретва је превећ валовита, да никакве лађе ни уз горе, ни низ доле, ни преко ње ићи не могу; испод манастира постаје тиша: тако, дакле, овдје је први превоз, а одавде наниже толико је тиха, да се једва вуче све до мора, и зато је нездрава, као под Метковићима у земљи Аустринској. Истина, да к нашем описнију не припада, али ћемо наспоменути да спрам манастира, на другој страни преко воде Неретве, лежи предјел Бротњо, гдје сами готово римокатолици живе, и њихова села најближа су: Слинчићи, Тепчићи и Близанци. Од манастира, пак, до границе аустринске, или до првога села Метковића, у Петрурији Неретванској, нема више него два сата хода.

Манастир овај сазидао је сâм на своје трошкове као задужбину и вјечни спомен спахија Милисав Милорадовић год. 1585. и обдарио га је земљом, коју и данас ужива, и планинама, но ове су Турци одавно отели и притисли; а [то су] планине по имену Обрдињ и Зијевно, у кадилуку Мостарском, како што се дознаје из стари писама, која су турским језиком писана. Осим земаља и кметова имају манастирци и своје ораће волове, и један јаз (рибњак) у Неретви, у ком вазда, кад год хоћеду, рибе имати могу; сувише [тога] држе и своје парохије, а каткад поћу и милостињу просити, коју побожни христјани радо и драговољно давају. У манастиру налази се увијек по три, по четири калуђера, и с њима управља игуман, а игумана намјешта и промјењива владика с договором татора или клисара¹⁰³ мостарски[х]. Братија ова, осим тога што сваке божествене литургије свога благодјетелја Милисава и његову породицу спомињу, изобразили су цјелокупно, то

¹⁰³ *Тутори* (лат) и *клисари* (грч) – старатељи и црквењаци

јест, од главе до пете, спахију Милисава на зиду црквеном одма[х] за вратима великимa у препрати, како се у цркву ступи. Буди му вјечна памет и покој души!

2) Друга црква, храм Светога Оца Николаја, [налази се] два сата од манастира, у селу Тријебњу. Ова је сазидаана од другогa брата, Радослава Милорадовића, и имала је своју земљу око себе, од које се црква обдржавала и своје потребе црквене набављала, но дан-данашњи, још од године 1815, не поје божествену литургију. А узрок тому једини је овај, што се у ово време брва од врата црквени поварила, и човјека христјанина није било, како и данас што га нема, да плати Турцима за то, да допусте браву начинити и приковати; будући је у турскомu суду¹⁰⁴ строго забрањено, под лишенијем¹⁰⁵ не само цијелога имања но и сопственога живота, када би се дознало да се когод усудио и најмањи чаво (ексер) гдје у цркви изнова ударити, или што без допуштења поправити. А имати толико допуштења од Турака, мора им се превелика сума новца плаћати, која се међу сиромашним христјанима тако ласно скупити не може. Тога ради и данас на Тријебњу Свети Отац Николај држи свој свети храм усправ, да га мимоходећи христјани оплакују, гледајући његов образ¹⁰⁶ на једну, са множином други[х] свети[х] образа, који су изображени по ђемеру (своду) и са сви[х] страна по зидовима изнутра цркве, како су и безбожна агарјанска¹⁰⁷ дјеца нагрдила, калом измазала, и за веће поруганије очи им избола. Кад се човјек у овака света изображенија и мјеста загледа, протрне и нехотице помисли, да светитељи овдје људске помоћи ишту!

Зидови црквени тврдо су од камена учињени, изнутра је [црква] на свог сведена, са свију страна изображена и купом покривена, но залуду, кад Турци данас у њу козе, говеда и коње спраћају и затварају! – Она је била правилно освећена, и што је тешко у многим црквама видјети, да и сад, послјије толико година, свети Матик¹⁰⁸, по частној трапези изваљеној и пре-

¹⁰⁴ Овдје се мисли на *Канун-и-раја*, законик за рају, тј. за немуслимане (в. 1. и 2. тачку овог законика: Иво Андрић, *Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине*. Нав. издање, стр. 47).

¹⁰⁵ Под *лишенијем* – под пријетњом одузимања, лишавања

¹⁰⁶ *Образ* – лик, слику, тј. фреску

¹⁰⁷ *Агарјанска* - турска

¹⁰⁸ *Матик* – матична књига (или и матица): главна службена књига у коју се уписују подаци о рођеним, вјенчаним или умрлим

ваљеној, може се парати како артија, тако је и бијел и прекрасан, но на нашу жалост, турске козе с папцима га раскопавају и газе. Ту је од источне стране близу једно село Козице, у ком живе све сами православни христјани, Шакоте зовоми, који на кућама прилично добро стоје.

3) На Ошенићанима пô сата од Стоца града, а од манастира три сата, трећа је црква, Свети[х] апостола Петра и Павла, сазидаана од трећег брата, Љубосава Милорадовића. Она је много времена лежала у својим развалинама, а сада је посредством у усердијем¹⁰⁹ христјана столачки[х], варошки[х] и сељачки[х], године 1832, опет дошла у своје прво биће, и каменим ђемером (сводом) утврђена, те се у њој од речене године на чест имена христјанског божествена служба совршава; њој је овога љета господин Панов из Москве с неколико знатни[х] приложника послао је на дар књига и одежда церковни[х].

4) У Габели близу села Клепаца, к истоку пô сата идући, стоји мала црквица Светог Апостола и Јевангелиста Луке, сазидаана од сина Милисава Милорадовића, Михаила. Она је толико запуштена да само слику од цркве има и да сва четири зида познавају се, но чека и она с временом побожног христјанина, да јој руку помоћи даде и да ју обнови.

Ове цркве биле су све метоци (филијали) од манастира Житомислића, и имали су своја добра, земље, винограде и планине, које су Турци све још одавно притисли и посвојили. Како на Ошенићанима тако и на Тријебњу, има околo цркви основаније¹¹⁰ од авлије или порте, од ћелије, куварнице, трпезарије, чатрње и сѐмерени[х]¹¹¹ подрума.

Милорадовића је била постојбина у селу Цернићима, гдје су данашњи Опијачеви (турчина) двори. Милорадовића је род од страха промијенио своје презиме у Кузмановић и Љољић. Милорадовић је био човек врло побожан, како што се види из његова труда, што за цркве није жалио, идући често пута у Стамбол и с царским указом утврђавајући сва црковна добра, од који[х] указа налази се и данас гдјекоји. Пошто је видио, да ће

¹⁰⁹ Усердије – усрдност, срданост

¹¹⁰ Основаније - темељи

¹¹¹ Сѐмерени подрум – засвођени, са лучним плафоном подрум

мало-помало бити лишен своји[х] добара, обдари се њима вишперечне цркве и утврди с царским ферманом, затим дигне своју фамилију, и пресели се у Русију, гдје и до данас рађају се од његова кољена славни грађански и војнически чиновници. Ова милостива фамилија и њиово потомство вазда је имала на памети своје отечество, и своји[х] дједова њиове задужбине у Херцеговини, шаљући више пута милостињу, како у црковним књигама, одежама, путирима и другим црквеним потребама, с којима се и данас служе манастири и многе цркве за спомен своји создатеља и благодјетеља. Најпоследња милостиња примљена је под Јеремијом владиком, преко христјана дубровачки[х], лета 1802.

И тако мало, а право рећи, све цркве у Херцеговини стоје у свакој оскудности, немајући ни књига, ни одежа, ни други[х] потреба. Многе се служе са старим српским рукописима, а многе немају него само Нови завјет, или обично звану Тестаменту и Службеник, и с тим совршују божествену литургију на највеће празнике Господске. Друге оскудице нећу ни напомињати, које трпи православна црква свуда по својој Херцеговини.